

INTERJÚ

**„A PSZICHOANALÍZIS KIMEGY AZ UTCÁRA,
HOGY TALÁLKOZZON AZ EMBEREKKEL”**

Csabai Márta interjúja Bice Benvenutoval

Bice Benvenuto olasz pszichoanalitikus. A londoni Tavistock Intézetben és a Jacques Lacan által alapított párizsi École de la Cause-ban szerezte analitikus képezéseit. Alapító tagja és tíz éven keresztül vezetője volt a londoni Centre for Freudian Analysis and Research-nek.

A Kenti Egyetem pszichoanalízis tanszékének tiszteletbeli kutatója, a New School of New York és a Florida Atlantic Egyetem vendégprofesszora. Jelenleg Rómában él, ahol a Françoise Dolto Társaságot vezeti. Több könyve jelent meg Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban és Japánban; így például a Roger Kennedyvel közösen írott *Bevezetés Lacan műveihez* és *A pszichoanalízis rítusai* című kötetei. Ez utóbbi könyve – melynek egy fejezete olvasható a *Freud titokzatos tárgya* című magyar nyelvű szöveggyűjteményben is – több új résszel bővülve 2003-ban jelent meg olaszul. Folyóiratunk mostani számában az új fejezetek egyike olvasható.

Az itt közölt interjú – számos személyes beszélgetés után – e-mailes levélváltás keretében készült, 2003 októberében.

CSABAI MÁRTA: *A pszichoanalízis rítusai című kötetében „utazásokkal” foglalkozik – különböző kultúrák, a lélek regiszterei, az Én és a Másik közötti átjárásokkal. Az angol kiadás előszavában azt írta, hogy tapasztalatai szerint más-képp kell „lacanul” beszélni Angliában, mint Franciaországban vagy másutt. Most, hogy visszaköltözött Olaszországba, milyen tapasztalatokat szerzett, mit jelent ott lacanistának lenni?*

BICE BENVENUTO: Elég lenne csak azt mondanom, hogy Olaszországban nem létezik lacanista beszédmód, kivéve néhány meglehetősen izolált kis csoportot, amelyek kis párizsi társaságok közvetlen kiterjedései. Az én esetem paradox, mert zökkenőmentes a dialógusunk a brit kollégákkal és kutatókkal, jól

megértem magam az amerikaiakkal, kicsit vitatkozom a franciákkal, és nagyon kevésbé értjük meg egymást az olasz kollégákkal, akik között a bionizmus és az amerikai pragmatizmus uralkodik a pszichoanalízisben, és nagy az érdeklődés az idegtudományok iránt. Az irodalomkritikában a filológiai és a marxista hagyomány a domináns. Ez nagyon furcsa jelenség, mert a lacani és francia poszt-strukturalista nyelvet (még ha csak kritizálni akarták is), magukévá tették az angolszász „tudósok”, bár gyakran csak erőltetetten beszélnek ezekben az országokban. Másfelől Franciaországban is a „lacani nyelv” átszerveződésének vagyunk tanúi. Sokan beszélnek ezt a nyelvet Spanyolországban, Olaszországban pedig gyakorlatilag senki, így remélem, hogy a könyvem megjelenése el tud indítani valamiféle dialógust. A diskurzus egy oldalágát jelenti a latin-amerikai, amely rohamosan és minden irányban terjeszkedik, és ahova folyamatosan importálják az európai beszédmódokat. Ez történt a kleini és bioni irányzatokkal, amelyek különösen Argentínában terjedtek el, de valamelyest egész Dél-Amerikában a 70-es és 80-as években. Aztán ugyanez történt a lacanizmussal a 80-as, 90-es években.

Cs. M.: *Az utóbbi időben egyre több szó esik a globalizációnak a pszichoanalízisre gyakorolt hatásairól – arról, hogy egyre inkább fogyasztói jelleget ölt, beleolvad egy univerzális, egyszerűsített diskurzusba –, ami akár a terület eltűnéséhez is vezethet. Hogyan látja ezeket a folyamatokat?*

B. B.: *Egyre inkább meggyőződésemmé válik, hogy a globalizáció egyáltalán nem jelent kulturális uniformizmust, hanem épp az ellenkezőjét, ahogy azt a világban jelenleg megjelenő radikális konfliktusok is mutatják. A különbségek egyre intenzívebbé válnak abban a pillanatban, amikor már nem lehet a kulturális hagyományokkal takarózni, és indifferensnek lenni a világgal szemben, amellyel szemben egyébként lehetnénk azok is. A globális gazdasági változások (akár igazságosak, akár igazságtalanok) megzavarják a status quót, az együttélésnek az idők során leülepedett egyensúlyát. Hirtelen szükség lesz a saját különbözőség megformálására, a globalizáció egyszer csak rákényszerít bennünket arra, hogy elhatározzuk, létrehozunk és megmutassuk, amit akarunk. De nem lehet mindent egy pillanat alatt kialakítani, idő kell a megértéshez. Ha egy analitikus folyamat véghezviteléhez idő kell, ez még inkább igaz a történelmi folyamatokra. Gondoljunk csak az emancipációra, amely a hetvenes évek feminizmusának kemény konfliktusaival és elvhűségével kezdődött, és amelyet még nem fejeztek be a nők; most pedig ennek a századnak az első éveit jellemző, drámai, fundamentalista, terrorista „passages à l’acte”-okra.*

Ami a pszichoanalízist illeti, ez még inkább nyilvánvaló az első kérdésre adott válaszom alapján. A pszichoanalitikus doktrínák és praxisok különböző kultúrákban való szétterjedése nem csupán a könnyű asszimilációt vagy bizonyos országoknak a más gondolatok vagy nyelvek befogadására irányuló ma-

kacs eltökéltségét állítja előtérbe, hanem azt is, hogy a különbözőség fonák módon megmutatja magát, ahogy azt a történelem nagyszínpadán is teszi. Létezik egy tendencia, még ha marginális is az analitikus iskolák és iskolácskák hatalmához képest, amely nem csupán a nyelvek újbóli beolvasztására, hanem a korábbi ideológiák átcsoportosítására irányul. Példa erre a francia pszichoanalitikus, Françoise Dolto *Maison Verte*-jével kapcsolatosan a világon valamilyen mértékben mindenütt feltámadt érdeklődés. Itt az újdonságot a résztvevő munkatársak kompetenciáinak és képzésének sokfélesége jelenti. Az eredetileg a szülők és gyerekek problémáinak befogadására és megelőzésére létrejött „zöld házak” a minden egyes munkatársban, szülőben vagy gyerekben meglévő egyediséget és találékonyságot fogják munkára egy társas térben való együttélés során. Az ebben résztvevő pszichoanalitikus határozott kulturális választást foganatosít: a XIX. századi arisztokratikus és polgári rituálékból kinövő pszichoanalízis kimegy az utcára, hogy találkozzon az emberekkel és azok gyerekeivel, ahogy a hegy megy Mohamedhez. Az analízis „tudományának” nincs feltétlenül szüksége díványra, amin ki lehet nyújtózni, ennek a tudománynak nincs háza vagy hazája, hanem az a hallgatás képezi a lényegét, amely képes odafigyelni az őt éppen körülvevő társadalmi és kulturális sajátosságokra. És igen, ez eltüntethet egy egyszerűlamú diszciplínát, amelyet kiképző hatalmak írnak elő, akik visszatartják a „maîtres a penser”-k tudását, de elvezethet a koncepcióknak a pszichoanalitikus csoport elzárkózása és zsargonjai mélyére hatoló következetesebb rekonstrukciójához is.

Cs. M.: *A nyelv mindig központi szerepet játszott a pszichoanalízisben. Ha jól tudom, ez az első könyv, amit Ön az anyanyelvén írt. Korábban beszélt nekem arról, hogy olaszul írni – amit, mint az új kötet előszavában írja, az „eredethez való visszatérés” egy lépésének tekint –, egészen más, mint angolul. Vannak-e, és ha igen, milyen nyelvi természetű különbségek az analitikus munkájában?*

B. B.: Kétféle válasz van erre a kérdésre. Az egyik, amely a két nyelv, az angol és az olasz között meglévő, bizonyos értelemben objektív különbséget érinti, azaz a nyelvhasználat módjának eltérését. Az egyik nyelv szubjektívebb, attól a pillanattól kezdve, hogy más hozzá a viszonyom, az egyik az én nyelvem, a másikat „befogadtam” a képzésem és szakmai növekedésem során. Ez a nyelvek közötti eltérés nagyon előnyös volt számomra az „angol” praxisomban, mivel a nyelvvel kapcsolatos alapvető „tudatlanságom” tette lehetővé, hogy rá tudjak érezni, meg tudjam ragadni a diskurzus ritmusait, bizonyos dolgok kifejtésének vagy kifejezési módjainak sajátosságait, nagy tiszteletet váltva ki azok részéről, akik, benne élve a nyelvben, nem is vették ezeket észre, mert számukra ez a kifejezésmód teljesen természetes volt. Nekem nagyon könnyű volt az „ice cream” (fagylalt) szóban meghallani az „I scream” (kiáltok) kijelentést, vagy a páciensem „high scream”-jét (éles kiáltás). Olaszul ugyanez a mechanizmus, de a saját nyelvünkben kevéssé vagyunk érzékenyek a hangok és a sza-

vak többértelműségére, itt a felidézés és az asszociációk folyamatai eleve magukban hordozzák a legmerevebb nyelvi jelentéseket. Többletenergiára van szükség a figyelmünk lebegtetéséhez, nagyobb a szubjektív bevonódásunk az anyanyelv esetén. Az angol sokkal szigorúbb nyelv, mint az olasz, kevés teret ad a szubjektív interpretációknak, és szó szerint értendők a szójátékok, a minimális kifejezésbeli eltérések, vagy a tipikus „szellemességeik”, amelyek az érzelmekre és szenvedésre utalnak. Az angolszász diskurzus minimalista. Az olasz ezzel szemben az én analitikus gyakorlatomban szegényesebbnek tűnik, de éppen ezért sokkal kifejezőbb, sokkal szabadabb, sokkal alakíthatóbb nyelvtanilag és a jelentések terén is. A szavak nagyobb kombinációs szabadságában jobban kidomborodik az egyén szóban forgó dolgokkal kapcsolatos látásmódja. Ebben a magával ragadó és kifejező kommunikációban azonban elvész a tudattalan tömörebb, de rejtett és visszafogott beszédmódja, amely tehát könnyen elsüllyed a szavak felszíne mögött.

Cs. M.: *A Thalassában most megjelenő tanulmányban Ön a tudattalan metaforájának tekinti Nápolyt, mivel nem a lineáris rétegződés, hanem a kaotikus egymásmelletti jellemzi. Már Freud is foglalkozott a tudattalan ezen „hálózatmodelljével”, de a pszichoanalitikus gyakorlat azóta is inkább a lineáris modelleket preferálja. A korai kötődés zavarait hangsúlyozó, a jó tárgy nosztalgikus keresésére irányuló megközelítések problémáiról ír a kötet egy másik tanulmányában. Szükség van-e arra, hogy a lineáris szemléletet a pszichoanalízisben is felváltsa egy horizontális, „hálózati” megközelítés? Vagy ezen múlik a terápiás hatás?*

B. B.: Ez a kérdés a pszichoanalitikus klinikai gyakorlat elevenére tapint. A pszichoanalízis különböző iskolái megtalálták a gyógyulás definícióját: Freud szerint ez a szeretet- és munkaképesség, Lacannál az ösztönsorsok megváltozása, Klein szerint a hála, és így tovább. De a „hogyan” nagy rejtély marad, és annak érdekében, hogy az is maradjon, metapszichológiai és intervenciók modellekről gondoskodnak: ilyen például a régészeti feltárás metaforája vagy a tárgykapcsolat „itt és most” modellje. Természetesen a gyógyulás alapját a terápeutával való jó kapcsolat jelenti, gyakrabban választják azt a terapeutát, aki megérdemli ezt a választást. Emlékszem, hogy a képzésem során a Tavistockon milyen bosszantónak találtam a kleini analitikusom értelmezéseit, amikor a gyötrelmes egzisztenciális felismeréseimre azt válaszolta, hogy újszülött koromban nem tudtam befogadni a mellből jövő jó táplálékot. Más kollégák azonban kijelentették, hogy jelentést találtak a tüneteikben, és így hasznosak voltak számukra az ilyen értelmezések. Talán én „nem értem fel” ezekhez az értelmezésekhez, így aztán analízist váltottam. Nem arról van szó, hogy ezek az interpretációk hibásak vagy hamisak lennének, természetesen sok dolog történik az anyamellen, de sok más is a létezésünk során, amelyek gyakran megerősítik ezeket az első tapasztalatokat, de gyakran ellentmondanak azoknak, vagy alternatívát jelentenek. Ahogy Lacan mondaná, annyi szá-

lat és láncolatot képeznek, hogy az analitikus munkája abban áll, hogy sikerüljön kievickélnie a haszontalan szálak közül, és követni az előrevivőeket, amelyek a nyitás, az új megoldások, új kombinációk, a csomók kioldása felé vezetnek. Teresa Brennan a posztumusz *Transmission of Affects* (Érzelemátvitel) című könyvében, amelyben sikerül megragadnia mind a kleini, mind pedig a lacani vivőszálakat, kiválóan ábrázolja a nyelvi és érzelmi akadályok ezen fürtjeit, amelyek nem engedik áramlani az életenergiát (a libidót). A tudattalan ezen nyílásai és zárai közötti eligazodás képessége jelenti az analitikus gyakorlati „tudományát”, amihez azonban szüksége van kiinduló elméleti struktúrákra (modellekre), hogy elkerülje a szétszóródást. Végző soron azonban a pszichés munka az, ami potenciálisan gyógyít, de a másikkal való boldog kapcsolat eszközeinek köszönhetően.

Cs. M.: *A klinikai kérdéseknél maradvá; az utóbbi évtizedben, mióta a hisztériával kapcsolatos írása megjelent – ezt a magyar olvasók is ismerhetik a Freud titokzatos tárgya című kötetből –, rendkívüli mértékben megnövekedett a témával kapcsolatos érdeklődés a kritikai bölcsészettudományban. A pszichoanalízisben is megindult valamilyen rekonstrukciós igény és a szexualitás szerepének újraértékelése. Hogy látja ezeket a folyamatokat?*

B. B.: A hisztéria a női nyelv, mivel a test a fallikus dichotómiában a „maradék” a lélekhez (szellemhez, szubjektivitáshoz, tudathoz, kinek hogy tesszik) képest, és ez a test elutasítja a beszédet; olyan test, ami maga is nyelv (a tegnapi bénulások, a mai anorexia, a tegnap és a ma neuraszténiái formájában). A beszéd azonban társas és kulturális jellegű, még akkor is, ha elutasítjuk. Az elutasítás a szó negatívja, ez az az anyag, amelyből a tudattalan létrejön, ez utóbbi pedig a nyelv negativizálása során maga is úgy strukturálódik, mint egy nyelv, ahogy azt Lacan is mondta. A hisztériában egyfajta kényszer jelenik meg a senyvedő test megmutatására, szinte fitogtatására. Tehát a tüneti manifesztáció a társadalmi diskurzus felszíni tükröződése (a soványság kultusza, a társadalmi ambivalencia a női emancipációval és a jóléti társadalommal kapcsolatban stb.) annak megfelelően, ahogy ez a diskurzus bizonyos ideje elhárítja a szexualitás „követeléseit”. Ez magyarázhatja azt, hogy miért jelenik meg például növekvő mértékben a férfi hisztéria evészavarok formájában egy olyan történelmi periódusban, amikor a férfiak egyre inkább elnőiesednek, és felfedezik magukat testi valójukban is (ez jelenik meg a testkultúrában, az öregedéstől való rettevésben). A hisztéria szexuális etiológiája aszerint igazolódik, ahogy a férfi felfedezi a testét a falloszon túl is (mint egy nő), és a nő visszaköveteli a mentális hatalmát (mint egy férfi). A hisztéria szexuális etiológiája nem annyira a nemi aktivitásra mint olyanra vonatkozik, ahogy azt a XIX. század végén Charcot-t követve gondolták, hanem a szexualitásra mint a test és lélek, racionális és irracionális, férfi és nő közötti problematikus felosztásra.

Cs. M.: *A kortárs urbanisztika bizonyos – utópisztikus? – koncepciói szerint ilyen „problematisz felosztásnak” tekinthető a városok bináris, gazdagokat/szegényeket, fiatalokat/lidőseket stb. szegregáló elrendezése is. Ön éppen egy Dolto-féle „zöld ház” létrehozását készíti elő. Dolto sokat foglalkozott a város gyerekekre gyakorolt hatásaival, s az Ön könyvének új fejezetei is Nápoly, a Város és lakói szimbolikus kapcsolatairól szólnak. Mit jelent mindez a konkrét pszichológiai folyamatok szintjén?*

B. B.: Ha módja adódik, a kisgyerek ugyanúgy felosztja a teret egy királyi palotában, mint egy csószkunyhóban. Emlékszem, hogy Tonbridge Wells egészséges vidéki luxuskörnyékén, ahol túlnyomórészt a brit nagypolgárság lakik, mennyire nem lehet észrevenni a gyerekek jelenlétét. „A gyerekeknek csak látszani szabad, hallatszani nem” mondja egy nagyon népszerű angol szólás. Bár ezek a gyerekek kényelmes és egészséges építészeti környezetben nőttek fel, csak minimálisan tudták kihasználni azt. Kényszeredetten játszotak saját kertecskéjükben, vagy a szülők által kiválasztott játékokkal, amikor nagy ritkán az idő lehetővé tette a különböző kötelességek között. A „privacy” kultuszában a felnőtt nem fogadja be a gyereket a saját világába, teljes elkülönülés van a terek között. Én viszont gyermekkoromban egy olyan nagy és kaotikus városban, mint Nápoly, a szomszédos udvarokban nőttem fel, állandó harcban az „ellenszenves” portásokkal és lakókkal, az autók káoszában, amelyek pár lépésre voltak az ember udvarától vagy kertjétől. Néha sátrat állítottunk a lakások kis erkélyein, ha nem éppen a szülők ágyán. Ezek voltak a gyerekek által kapott vagy megszerzett térfelosztások, és a gyerekek a felnőttek tereit is használták. Így lehetséges, hogy míg az egészséges vidéki luxusépítészet egy merev térbe számúzi a gyereket, egy kaotikus metropolisz betondzsungele mindig felosztható: befogadja a gyereket, és biztosít számára egy kis „mindig zöld” területet. Persze az én gyermekkori tapasztalatom egy kényelmes kispolgári környékről nem hasonlítható Nápoly vagy bármely más keleti vagy nyugati nagyváros lepusztult külvárosáéhoz. A szegénység és a jólét közötti szakadék univerzális, még az építészetben is. Itt jön be Dolto „utópikus” tere, amelyet nem mesterségesen hoznak létre gyermekméretben, mint például a Montessori iskolákban. Az első *Maison Verte* 1976-ban nyílt Párizs egyik átlagos lakónegyedében, és egy jókora bódé volt, amit kevés közpénzből állítottak fel. Egy pusztaság volt ez, amit a gyerekeknek és a szülőknek kellett berendezni.

Dolto valóban érdeklődött a környezet gyerekekre gyakorolt hatása iránt, de az együttélés építészete értelmében. A „zöld ház” – amellyel ma Olaszországban is kísérleteznek a modell másolása révén – abszolút újdonsága az, hogy először hoznak létre olyan teret, amely együtt fogadja be a gyerekeket és a szülőket. A játszósarkokkal együtt olyan elrendezéseket is létrehozunk, amelyek a felnőttek örömét szolgálják, hogy a gyerekeikkel egyenrangúan, gondoskodva

befogadassák őket is. Nem egy kipárnázott vagy a fejlődéslélektan és a kognitív pszichológia által előírt világ ez, hanem olyan közeg, amely egyaránt befogadja és tiszteli a felnőtt és a gyerek, a bevándorló és az őslakos, a gazdag és a szegény világát. Ahol valaki, másokkal együtt, a saját terében megtalálhatja a saját helyét a többiek között. Utópia lenne a *Maison Verte*? Remélem, hamarosan kipróbálom.

B U D A P É S T I K Ö N Y V S Z E M L E

IBUKSZ

A BUKSZ 2004. tavaszi számából

LEVELEZÉS

BÍRÁLAT

Csepregi Ildikó: Irracionalitások
Zemplén Gábor – Harkai Schillerről

PROBLÉMA

Schlomo Avineri – Herzl naplói
Szegedi Nóra – az újabb Kant-irodalomról

SZÖVEGEK ÉS FORDÍTÁSOK

Józan Ildikó – a Catullus nosterről
Ferenczy Attila – a Plinius-fordításról

SZEMLE

Kiss Zoltán – Siposról
Komáromy György – az angol romantikáról
Pór Péter – Bodiról
Ondner Csaba – Bécsy Ágnes Berzsenyijéről
Lányi Kamilla – A zárva várt Nyugatról
Bauer Tamás – Kolodkóról

MI A PÁLYA?

FONTOS KÖNYVEK